

Зовнішньоекономічні сигнали про короткострокові перспективи

Василь Юрчишин,
директор економічних і соціальних програм Центру Разумкова

Рахунки зовнішньоекономічної діяльності надають чіткі сигнали стану і найближчих перспектив розвитку економіки країни. Звичайно, стійкість головних показників та індикаторів економічного середовища сприяє прогнозованості розвитку країни і визначенню заходів, спрямованих на прискорення.

Вказане, на жаль, аж ніяк не стосується сьогоднішньої України. Широкомасштабна російська агресія, яка принесла багато втрат життів українців і зруйнувала тисячі житлових і виробничих будівель, розірвала економічні зв'язки як у середині країни, так і з іноземними партнерами. І зовнішньоекономічні складові, аналіз яких зазвичай слугує уточненню коротко- і середньострокової економічної динаміки країни, вже можуть формувати нові взаємовпливи.

Зовнішньоекономічні індикатори за перші п'ять місяців року віддзеркалюють масштабні зміни у структурі зовнішньоекономічного середовища країни. Звернемо увагу на низку особливостей рахунку поточних операцій платіжного балансу.

Насамперед, нагадаємо, після початку у 2014р. російської агресії на Донбасі, у країні також відбувалися масштабні трансформації у економічному і географічному вимірі України. Так, товарний експорт впав на майже 30%, а імпорт – на 33%, а скорочення експортного потенціалу (насамперед, промислового) відбулося переважно за рахунок втрати та окупації частини Донбасу.

Сьгодні ж експортні втрати зумовлені фактичним знищенням промислового (у т.ч. металургійного, який залишається базовим для експорту) потенціалу на Харківщині, Запоріжжі, Миколаївщині, Донбасі в цілому, так і аграрного. Слід віддати належне партнерським країнам. Для підтримки і сприяння українському експорту (та й економіки в цілому) Канада, Європейський Союз, Велика Британія та США вже зробили дружній крок – скасували для України тарифи і квоти, у т.ч. на продукцію металургії. Це дещо підтримає показники торгівлі металопродукцією, однак обсяги залишаться незрівняними порівняно з втратами вітчизняних гігантів (ММК ім. Ілліча, Азовсталь та ін.).

Інша велика експортна ніша – аграрні і харчові товари – скоротиться за рахунок втрати урожаю у регіонах бойових дій і запасів, викрадених із зерносховищ, а також необхідних обмежень на експорт зернових для задоволення в умовах війни внутрішніх потреб країни і зміцнення продовольчої безпеки. Слід вказати, що Україна ще має певний «продовольчий» потенціал, завдяки якому зможуть покращитися показники торгівлі, зокрема експорту до країн ЄС. Як вказано, ряд розвинутих країн скасували для України квоти. Якщо українські зернові та олійні і раніше екпортувалися до ЄС без обмежень, то квоти на цілу низку продукції вичерпувалися за декілька місяців. Зокрема, подібні складнощі виникали з-за квот на мед, молочну продукцію, томатну пасту, м'ясо птиці та ін. Зняття обмежень (хоча й тимчасове) для вітчизняного експорту зможе слугувати добрим сигналом.

Сьгодні, коли йдеться про головні показники економіки за результатами 2022р., у експертному середовищі найчастіше вказується на падіння ВВП на рівні 35-40% (порівняно з попереднім роком). Здається, ця оцінка заслуговує на довіру. Тому тут ми звернемо увагу на зміни у зовнішньому секторі, де упродовж короткого періоду вже відбулися суперечливі процеси, зумовлені російською агресією, а також на накреслення змін у короткостроковому аспекті. Зазначимо, що однією з проявлених особливостей є те, що події і процеси на фронті швидко відбиваються на платіжному балансі – звільнення країни надає шанс на розширення виробництв, а з тим і експорту.

Слід зазначити, що з початку 2022р. зовнішня торгівля України зростала прискореними темпами, що могло б слугувати значним підкріпленням макроекономічного середовища країни. Однак, вже у лютому-березні 2022р. ситуація кардинально змінилась як у наслідок безпосередньо воєнних дій на території країни, так і загарбницьких дій по блокуванню міжнародних торговельних потоків з/до України.

Так, у березні 2022р. (перший «повний» місяць широкомасштабної агресії) профіцит рахунку поточних операцій платіжного балансу перевищив \$1,5 млрд (у березні 2021р. дефіцит становив \$790 млн) (таблиця «*Рахунок поточних операцій*»). Головним чинником такого числового покращення стало те, що повномасштабне вторгнення *росії* до України спричинило більш різкий обвал імпорту товарів порівняно з їх експортом, а також відбулося стрімке збільшення зовнішніх поточних надходжень гуманітарної допомоги.

Рахунок поточний операцій, \$ млн

	01'21	02'21	03'21	04'21	05'21	01'22	02'22	03'22	04'22	05'22
Рахунок поточних операцій	183	114	-788	61	373	616	179	1510	1135	132
Баланс товарів і послуг	-49	-205	-545	207	504	138	-478	-210	-1077	-2136
Баланс товарів	-388	-497	-884	-137	196	-359	-975	346	-286	-1095
Баланс послуг	339	292	339	344	308	497	497	-556	-791	-1041
Баланс вторинних доходів*	334	322	440	341	361	339	515	1088	1419	1389

* включає гранти і гуманітарну допомогу

Між тим, практично вдвічі знизилась показники головних експортних товарних груп – експорт продовольчих товарів у березні знизився на 55% (у лютому зріс на 39%) переважно через скорочення експорту зернових (на 53,5%), а також експорт чорних і кольорових металів (таблиця «*Окремі складові товарної структури експорту*»). Відтак, видається на березень припадає найглибше відносно кризове падіння вітчизняного товарного експорту. Тому надалі є підстави очікувати слабке повернення до «звичних» трендів (хоча, звичайно, це відбуватиметься вкрай помалу).

Окремі складові товарної структури експорту, \$ млн

	01'21	02'21	03'21	04'21	05'21	01'22	02'22	03'22	04'22	05'22
Всього	3560	4096	4826	4909	5158	5593	4966	2292	2408	2651
У т.ч.										
Продовольчі товари та сировина	1499	1829	1858	1987	2041	3130	2509	839	937	1231
Чорні й кольорові метали та вироби з них	846	880	1300	1192	1330	1171	1110	424	342	397

Наступні трансформації у зовнішньоекономічній сфері припадають на квітень-травень і співвідносяться з певними позитивними процесами у протидії агресору. І, як і слід очікувати, швидше зміни проявлялись у частині імпорту (схильність до споживання переважає спроможність до конкурентного виробництва) – у вказані місяці відбувалась дещо вища стабілізація імпорту, зокрема падіння обсягів якого виявлялись меншими, ніж падіння обсягів експорту. Так, у травні 2022р., порівняно з травнем 2021р., експорт товарів зменшився на 49%, імпорту – на 25%. У місячних порівняннях поточного року, то у травні 2022р. експорт зріс на 10%, імпорт – на 39%, порівняно з квітнем. Втім, показники експорту-імпорту поки залишаються низькими, щоб суттєво впливати на платіжний баланс. Так, якщо за 5 місяців 2021р. сальдо рахунку поточних операцій платіжного балансу було незначним чином дефіцитним (\$57 млн), то за відповідний період 2022р. – суттєво позитивним (\$3,6 млрд.), насамперед завдяки гуманітарній допомозі.

Слід зробити загальне зауваження. Загалом, значне **зниження обсягів зовнішньої торгівлі** (зниження експорту та імпорту) **може покращити торговельний баланс**, однак таке зниження має і негативну сторону. Справа у тому, що для прискореного розвитку країни зазвичай потрібним виявляється імпорт (споживчий та інвестиційний), а його (імпорту) відсутність або зменшення означає зменшення доступу до широкого кола потреб і втрату добробуту. Найближчим часом споживчий попит (у т.ч. на імпортні товари) значною мірою забезпечуватиметься гуманітарною допомогою. Однак, лише через формування конкурентних виробництв (завдяки чому зможе зростати експорт, який, своєю чергою, підкріпить схильність до імпортного споживання) можна утворити базис соціального і гуманітарного зміцнення.

Вірогідно у наступні місяці ми станемо свідками чергової зміни тенденцій у показниках зовнішньої торгівлі, що цього разу відбуватиметься за рахунок покращення динаміки експорту. Так, у червні «Анселор Міттал» оголосив про часткове відновлення діяльності, хоча ще у березні зупинився через війну. Зроблено перший крок для розблокування одеського порту звільненням острова Зміїний. З надходженням сучасної зброї зростають можливості звільнення раніше загарбаних територій, а з тим і зменшенням ризиків для відновлення діяльності. Водночас, продовження надходження гуманітарної допомоги підтримуватиме платіжний баланс.

Звернемо увагу ще на одну зміну у структурі платіжного балансу. Зазвичай, дефіцит торгівлі товарами в Україні «компенсувався» позитивним сальдо торгівлі послугами. Однак, у березні 2022р. ситуація кардинально змінилась – дефіцит торгівлі послугами оцінено у \$560 млн (у березні 2021р. профіцит становив \$340 млн). Експорт послуг скоротився на 18,8%, тоді як імпорт послуг збільшився в 1,6 рази. Зниження експорту послуг відбулося, головним чином, за рахунок транспортних послуг (скоротилися на 41% переважно через суттєве зменшення експорту послуг повітряного, морського та залізничного транспорту).

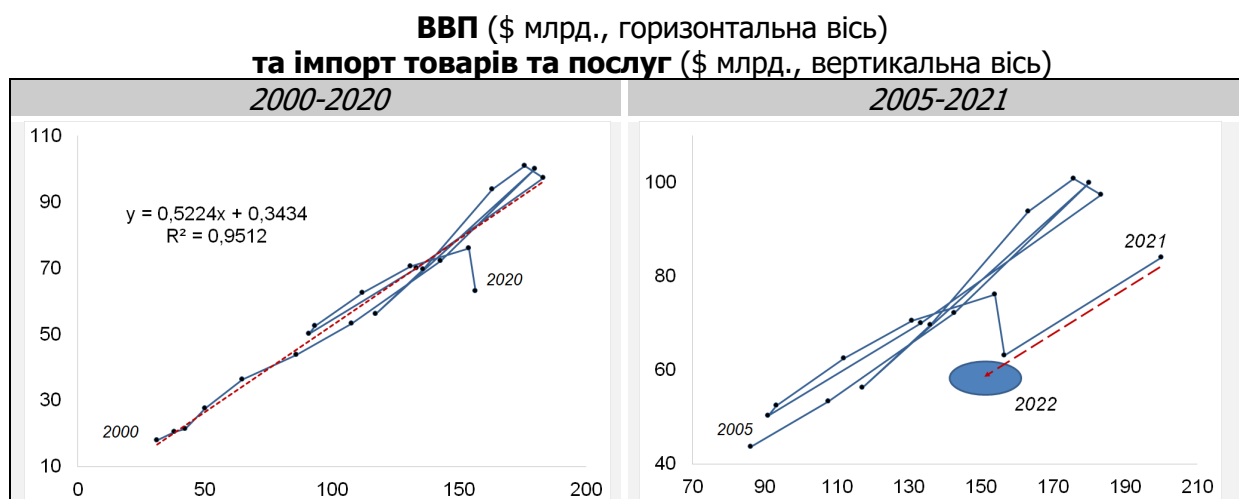
Окремі показники доходів Зведеного бюджету (кумулятивно з початку року),

млрд грн

	01'21	02'21	03'21	04'21	05'21	01'22	02'22	03'22	04'22	05'22
Разом доходів (без урахування міжбюджетних трансфертів)	88,0	193,8	330,8	464,2	613,3	117,1	271,3	418,5	527,9	669,3
<i>Внутрішні податки на товари та послуги, з них:</i>	46,3	92,0	150,7	205,8	258,4	62,1	117,6	143,5	173,4	209,1
Акцизний податок з ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції)	4,9	10,2	17,7	24,4	31,6	4,7	10,1	11,5	15,8	19,8
Податок на додану вартість з ввезених на територію України товарів	20,5	45,3	77,1	105,5	132,8	30,0	62,5	69,5	77,3	86,2
<i>Неподаткові надходження, з них від</i>	6,2	14,8	26,6	58,8	77,8	8,8	37,3	89,9	100,0	113,1
Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ	...	...	0,05	0,06	0,06	0,04	3,7	3,8	25,6	41,5

Серед інших проявів виокремлюється фіскальна складова, яка співвідноситься із зовнішнім сектором. Так, скорочення обсягів зовнішньої торгівлі, супроводжуване **послабленням митного і податкового навантаження** на поставки до України (гуманітарних) товарів мало безпосередній **вплив і на бюджетне наповнення**. Насамперед, відбулося суттєве зменшення надходжень з оподаткування ввезених на митну територію України товарів. Так, якщо у перші місяці 2022р. обсяг акцизних надходжень практично співпадав з відповідним обсягом 2021р., то результат за перші 5 місяців 2022р. суттєво поступався відповідному показнику 2021р. Ще більші відмінності між надходженнями від імпортного ПДВ – з випередження обсягу у перші два місяці 2022р. на рівні 62,5 млрд грн при 45,3 млрд грн у 2021р. до шокового «відставання» за чотири місяці на майже 40 млрд грн. Подібні дисбаланси у публічних фінансах частково вдавалося компенсувати зовнішніми грантами (таблиця «*Окремі показники доходів Зведеного бюджету*»).

Слід зробити ще одне загальне зауваження. Як вказувалось, стійкість головних макроекономічних показників та індикаторів сприяє усвідомленню потенційних напрямів подальших змін. Хоча вітчизняна економіка за попередні 30 років ще не досягла належного рівня стійкості, однак вже існує низка утверджених взаємозв'язків. Так, для української економіки характерною є висока і значима залежність імпорту від ВВП, що повністю співвідноситься із «класичним» положенням про високу чутливість кінцевого споживання та імпорту до динаміки ВВП (економічне зростання сприяє підвищенню доходів, активізує поточне споживання домогосподарств та посилює їх схильність до розширення поглинання конкурентного імпорту) (діаграма «*ВВП та імпорт товарів та послуг*»).

Коронавірусна криза, внаслідок свого глобального прояву, дещо порушила встановлений зв'язок. Однак, за нашими спостереженнями лише шляхом короткострокового «зсуву» показників експорту та імпорту. Що дає підстави стверджувати, що показники експорту-імпорту у 2022р. зменшуватимуться дещо нижчими темпами, ніж падінням ВВП.